

TÖRTÉNELMI SZEMLÉ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2018 | 1.
LX. ÉVFOLYAM | SZÁM

Gálfi Emőke
Gyulafehérvár falakon kívüli főtere

Rüsz-Fogarasi Enikő
Kolozsvár számadásai a fejedelemség korában

Priszlinger Zoltán
Wesselényi Miklós szembaja és vaksága

Hantos-Varga Márta
Marxista együttműködés-javaslatok
és azok katolikus recepciója 1937-ben

Andreas Schmidt-Schweizer
A magyar menekültek fogadtatása és integrációja
a Német Szövetségi Köztársaságban
(1956 ősztől 1957 tavaszáig)

TARTALOMJEGYZÉK

LX. évfolyam, 2018. 1. szám

TANULMÁNYOK

- Gálfi Emőke** • Gyulafehérvár falakon kívüli főtere
és a városvezető réteg a 16. század végén 3
- Rüsz-Fogarasi Enikő** • Kolozsvár számadásai
és a kolozsvári városgazdálkodás a fejedelemség korában 17
- Priszlinger Zoltán** • Egy betegség hétköznapijai.
Wesselényi Miklós szembaja és vaksága naplóbejegyzései tükrében 35
- Hantos-Varga Márta** • Mérgezett gyógyszer?
Marxista együttműködés-javaslatok és azok katolikus recepciója
1937-ben 69

MŰHELY

- Barabás Gábor** • Pápai káplánok a 13. századi Magyarországon.
Szentszéki megbízások és helyi karriererek 97
- Horváth Gyula Csaba** • A báni méltóság és viselői a 18. században 119
- Füreder Balázs** • A Balassa család konyhája és konyhai eszközei
a kora újkortól a 19. század közepéig 129
- Andreas Schmidt Schweizer** • „Kiemelt bánásmód.”
A magyar menekültek fogadtatása és integrációja
a Német Szövetségi Köztársaságban (1956 ősztől 1957 tavaszáig) 137

MÉRLEG

- Fedeles Tamás** • Fegyverek, seregek, háborúk.
Kézikönyv a középkori magyar hadtörténetről 153

MEGEMLÉKEZÉS

- Gyáni Gábor** • Szabó Dániel (1946–2017) 165

TANULMÁNYOK

GYULAFEHÉRVÁR FALAKON KÍVÜLI FŐTERE ÉS A VÁROSVEZETŐ RÉTEG A 16. SZÁZAD VÉGÉN

GÁLFI EMŐKE

.....
The study explores the connections between the main square of Gyulafehérvár outside the walls and the town's political elite in the late sixteenth century. A princely residence, the town of Gyulafehérvár had two main squares: while the one within the walls was surrounded by the high-quality mansions of the courtly nobility, the other, situated outside the walls, was a true reflection of the town's social structure, and functioned as its market square. This outer square was shared by the three layers of urban society, that is, the courtly nobility, the courtly military and the well-to-do members of the townspeople. In the last third of the sixteenth century the town was governed by the chief judge, twelve jurors and forty council members referred to as senators. The independent municipality of burgesses who had fled to the town from Lippa and Temesvár in the middle of the sixteenth century ceased by the end of it, or rather merged into the town's administration, whereas the one of the Romanian district continued to function. Only the richest burgesses were able to acquire real estate on the outer square, and the connections between this group and the one which furnished the town magistracy are evident. The study accordingly explores this layer of town society through the examination of a woman burgess and her five consecutive husbands.
Keywords: princely residence, Urban Administration, Gyulafehérvár's main square
.....

Közismert tény, hogy a középkori és kora újkori városok főterei és a városi elit ingatlanai között szoros az összefüggés. Számos városban még a polgári korban is megfigyelhető, hogy a város módosabb lakói és vezetői a főtéren igyekeztek maguknak házat szerezni. Mielőtt részletes vizsgálat alá vennék az erdélyi fejedelmek székvárosa főterének és a mezővárosi jogállású települést irányító magisztrátusnak a viszonyát, két jelenséget is számba kell vennünk: a város helyrajzát és a város kormányzatát.

Gyulafehérvárnak a tárgyalt korszakban két főtere volt. Az egyik a városfalakon belül, a másik a belső párkaként, kívül helyezkedett el, a nyugati városkapu, azaz a Szent Mihály kapu előtt. Míg a falakon belül álló főtér és utcák jellegét az egykori kanonok- és oltárossházakból igényesen kialakított főúri házak adták,¹ addig a külső főtéren az udvari nemes-

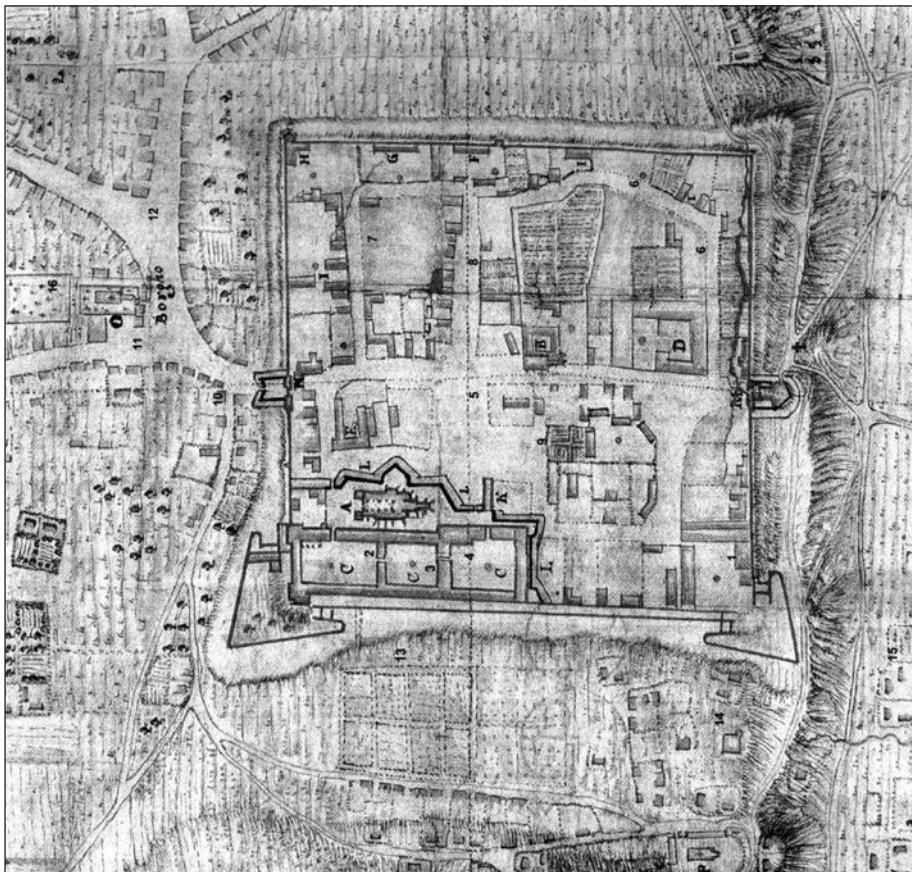
Gálfi Emőke, PhD, tudományos munkatárs, Erdélyi Múzeum–Egyesület, Kolozsvár. A tanulmány elkészítését a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00157/14/2) támogatta.

¹ Kovács András: A gyulafehérvári fejedelmi nyomda és szomszédsága. In: *Testimonio litterarum. Tanulmányok Jakó Zsigmond tiszteletére*. Szerk. Dáné Veronka – Lupescuné Makó Mária – Sipos Gábor. Kolozsvár, 2016. 178–188.; Kovács András: Gyulafehérvári séta Bethlen Miklós kancellárral. In: *MONOKgraphia. Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára*. Szerk. Nyerges Judit – Verók Attila – Zvara Edina. Bp., 2016. 418–423.

ség, az udvari katonaság és a mezővárosi polgárság tehetősebb tagjai igyekeztek házhoz jutni. A külső, hosszan elnyúló tér már a középkor folyamán a település piactere is volt. Itt tartották a város három sokadalmát,² és a hetivásárt is. Arculatát meghatározták a különféle boltok, amelyeket a város polgárai maguk működtettek, vagy akár bérbe adhattak csupán a sokadalmak idejére vagy éves időtartamra.³ A boltok mellett fontos szerep illette az itt fekvő kocsmákat. A szőlővel rendelkező mezővárosi polgárok a város területén levő házaikban árulhatták boraikat, a kocsmák tehát nem csupán a piactéren működtek, de a tér forgalmasságának köszönhetően mindenki igyekezett borát a legalkalmasabb helyen és időben értékesíteni.⁴ A tér zsúfoltságát fokozták a műhelyeik előtt munkálkodó mesteremberek, például a kovácsok, akik a piactéren patkolták a lovakat.⁵ Végül, de nem utolsó sorban ez a főtér intézményi szempontból is a mezőváros központja volt, minthogy itt volt a város cinterme és plébániatemploma, amely a reformáció előtt a Szűz Mária titlust viselte, továbbá maga a városháza is.⁶

A 16. században a városvezetés összetétele többször megváltozott. Az évszázad folyamán három periódus különíthető el a városi külső és belső tanács létszámának változása alapján. A középkor végén a várost a bíró és négy esküdt, továbbá ismeretlen számú külső tanácstag képviselte.⁷ A szekularizáció (1556) után a magisztrátus létszáma hat esküdtre és 20 *consultra* nőtt, amelyek élén a főbíró állt.⁸ Önkormányzattal rendelkezett ugyanakkor a Majornak nevezett román lakosságú városrész egy kenéz vezetése alatt, és saját bírója vezette a Lippa fertály nevű részt, ahova a Lippa és Temesvár 1552-es feladása után emlenekült, jobbára lippai és temesvári polgárokat telepítették.⁹

- ² A három sokadalom időpontja: nagycsütörtök, Szent Mihály megjelenése/Szent Szaniszló ünnepe, Szent Mihály napja. Kalendárium az 1573. esztendőre Iacobeus Szaniszlótól. *Régi Magyarországi Nyomatványok*. I–III. Szerk. Borsa Gedeon et al. Bp., 1971–2000. I. 327. 315. sz. és Szabó Károly: *Régi Magyar Könyvtár* I–III. Bp., 1879–1898. I. 47. 93. sz. Közli Binder Pál: *Régi kalendáriumok az erdélyi és partiumi vásárokról vagy sokadalmakról (1572–1676)*. *Néprajzi Látóhatár* 2 (1993) 1–2. sz. 111–124.
- ³ *Gyulafehérvár város jegyzőkönyvei. Gyulafehérvár városkönyve 1588–1674. Gyulafehérvár város törvénykezési jegyzőkönyvei 1603–1616*. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Kovács András. Kolozsvár, 1998. (Erdélyi Történelmi Adatok. VI/2) (= GyfVJkv) 28.
- ⁴ 1591-ben Szigeti Gáspár megengedte Kádas Köleséri Ferencnek és feleségének, Szőcs Annának, hogy életük végéig a külső főtéren levő borospincéjében tárolhassák élelmüket és két hordó borukat, továbbá hogy 11 hordónyi bort mérhessenek ki saját hasznukra. Az *erdélyi káptalan jegyzőkönyvei (1222–1599)* és *Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei 1600–1613*. Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közléteszi Bogdándi Zsolt – Gálfi Emőke. Kolozsvár, 2006–2016. (Erdélyi Történelmi Adatok. VIII/1–2) (= ErdKápv VIII/1/2) VIII/1. 317. 859. sz.
- ⁵ 1594-ben használt, kopott patkót 3 dénárért, újat 5 dénárért tettek a lovak patájára. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak, a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára F 4. Cista Comitatum. (= MNL OL F 4.) Comit. Alb. Cista 5. Fasc. 1. Nr. 20.
- ⁶ 1590. november 8. „domus huius civitatis nostrae”. Az *erdélyi fejedelmek Királyi Könyvei. Báthory Zsigmond Királyi Könyvei 1582–1602*. Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közléteszi Fejér Tamás – Rácz Etelka – Szász Anikó. Kolozsvár, 2005. (Erdélyi Történelmi Adatok. VII/3) (= ErdKápv VII/3) 353. 1298. sz.
- ⁷ Lakatos Bálint: *Hivatali írásbeliség és ügyintézés a késő középkori magyarországi mezővárosokban, oklevelek tükrében*. Bp., 2013. [Kéziratban levő doktori disszertáció és adattár] 62.; Lakatos Bálint: *Mezővárosi és falusi önkormányzati testületek Magyarországon a késő középkorban. Századok* 148 (2014) 515.
- ⁸ MNL OL F 4. Comit. Alb. Cista 4. Fasc. 5. Nr. 61.
- ⁹ Itt jegyezzük meg, hogy a Lippa fertálynak nevezett városrész két bíróval rendelkezett, ugyanis nem csupán a lippaiaknak, hanem a temesvári polgároknak is volt saját bírójuk. A két bíró összesen hat esküdt

*Giovanni Morando Visconti: Gyulafehérvár alaprajza, 18. század eleje**

* A külső főtérről jól látható Visconti térképén, a *Borgho* felirattal ellátott részen. Kovács András: Gyulafehérvár, az erdélyi fejedelmi udvar színtere a 16. században. In: *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16-17. században*. Szerk. G. Etényi Nóra – Horn Ildikó. Bp., 2005. VII. kép.

János Zsigmond halála után Gyulafehérvár Báthory István döntése következtében maradt fejedelmi székváros,¹⁰ s bizonyára ugyancsak Báthory Istvánnak köszönhetően¹¹ és növekvő lakossága miatt a vezetés szintjén is tükröződő rangemelést kapott: a 16. század utolsó harmadában a várost már főbíró, 12 esküdt polgár és 40 *senator*nak nevezett külső tanácstag igazgatta. Utóbbiak ekkor már nem *consul*, hanem *senator* megnevezéssel jelennek meg forrásainkban.¹² A „negyven embert” ettől kezdve minden bizonnyal a város öt fertályának, úgymint Vár, Téglá, Bódog, Lippa és Tövis fertály lakosai közül választották, amint az a városkönyv 17. század elején kelt bejegyzéseiből világosan kitétszik.¹³ A Lippa fertály valószínűleg 1571 után már nem választhatott saját bírót, csupán a többi városrészhez hasonlóan *senator*okat. Ebből következően, ha voltak a város statútumai között a régi lippai és temesvári polgárokra vonatkozó ilyenfajta jogszabályok, azok ettől kezdve érvényüket veszítették. Az egykori püspöki mezővárost alkotó fertályoktól továbbra is elkülönült a Majornak nevezett hajdani káptalani, román városrész,¹⁴ amely kenéze vezetése alatt állt, utóbbi a főbírónak és a városi tanácsnak tartozott engedelmességgel.¹⁵

A belső tanács tagjai, azaz a 12 esküdt polgár, neveik alapján (Szabó, Borbély, Nyíró, Mészáros, Kovács) mesteremberek és kereskedők voltak, de nagy bizonyossággal kijelenthető, hogy e vezető réteg tagjainak jó része tudott írni-olvasni, jól ismerte a város kiváltságait, jogszokásait, továbbá a fejedelmet illető kötelező adónemek és szolgáltatások működési mechanizmusait és szabályait. Az esküdteket nagy valószínűséggel a *senator*ok közül választották, de Gyulafehérvár esetében erre nem rendelkezünk adattal.¹⁶ A bírói hivatalt betöltő személyek esetében, ha nem is elvi, de gyakorlati szabály volt, hogy évekig tagjai voltak az esküdteket adó testületnek, ezalatt megtanulhatták a kormányzás

polgárból (azaz bizonyára mindkét város egykori polgárai által választott esküdtekből) álló belső tanáccsal kormányozta a városrészt. Román Nemzeti Levéltár Szeben Megyei Hivatala (= SzNlt.) Szebeni magisztrátus lt. Seria U. IV. Nr. 1123.; Gálfi Emőke: A gyulafehérvári Lippa fertály és a lippai menekültek a 16. század közepén. In: *Testimonio*, 143–150. Gálfi Emőke: Az egyházi javak szekularizációja és az erdélyi fejedelmek székvárosának születése. *Erdélyi Múzeum* 78 (2016) 1. f. 27–28.

¹⁰ Ismert tény, hogy János Zsigmond az udvart el akarta költöztetni Gyulafehérvárról, de ez halála miatt nem valósulhatott meg. Jakó Klára: *Az első kolozsvári egyetemi könyvtár története és állományának rekonstrukciója 1579–1604. Erdélyi könyvesházak I.* Szerk. Keserű Bálint. Szeged, 1991. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 16/1) 6.

¹¹ A városigazgatás átszervezésének időpontját nem tudjuk pontosan, annyi bizonyos, hogy 1585-re vonatkozóan már hatnál több esküdt polgárt sikerült fellelni a forrásokban. Az időpont meghatározása azért ütközik nehézségekbe, mert a város területén folyó jogügyletek során a főbíró és egy, két, olykor három esküdt polgárt sorolnak fel az oklevelek, ráadásul sokszor ugyanazokat a személyeket. MNL OL F 4. Comit. Alb. Cista 5. Fasc. 1. Nr. 18.; MNL OL Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak, Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára F 3. Centuriae (= F 3) D. 7.; ErdKápjkv VIII/2. 135. 426. sz.; Az Erdélyi Káptalan Levéltára a Román Nemzeti Könyvtárhoz tartozó gyulafehérvári Batthyaneum Könyvtár kezelésében (= Batthyaneum) VI. 81–82.

¹² 1581. július 12-i a legkorábbi adatunk róluk. ErdKápjkv VIII/1. 116. 286. sz.

¹³ GyfVjkv 30–31.

¹⁴ „in suburbio Valachali eiusdem civitatis Albensis Maior vocato”. ErdKápjkv VIII/1. 267–268. 717. sz.

¹⁵ ErdKápjkv VIII/2. 135. 426. sz.

¹⁶ Torda mezőváros esetében ez volt a gyakorlat: „iuratus civis e numero quinquaginta electorum patrum”. *A kolozsmonostori konvent fejedelemségkori jegyzőkönyvei 1326–1590.* Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közzéteszi Bogdán Zsolt. Kolozsvár, 2018. (Erdélyi Történelmi adatok X/1) (= KmFjkv X/1.) 232. 669. sz.

csínját-bínját. Az 1581-től 1600-ig terjedő mintegy két évtizednyi időszakból¹⁷ a bírói hivatalt viselt tizenkét személy közül (azért ennyi a számuk, mert egyeseket többször is újraválasztottak), hétről tudjuk, hogy előzőleg a város esküdt polgára volt, és átlagban 7,7 évnyi időnek kellett eltelnie, míg bíróvá választották. A források hiányos volta miatt azonban feltételezhető, hogy még ennél is több időt kellett eltölteniük a város szolgálatában. A többször is bíróvá választott Szakmári Szígyártó Jánosról a város nótáriusa feljegyezte, hogy első alkalommal 1598-ban választották be a tanácsba,¹⁸ az esküdt polgárok testületébe.¹⁹ Minthogy először 1614-ben lett a város vezetője, az ő esetében 16 évnek kellett eltelnie, míg első ízben bíróvá válhatott. Az 1604-ben bíróságot viselt Mészáros Mátyás még ennél is több évig tevékenykedett a városi belső tanácsban: 19 évig mutatható ki kisebb-nagyobb megszakításokkal esküdtként,²⁰ míg végül 1604-ben bíróvá választották.²¹ A bíróságot viselt személyek szolgálati évük letelte után ismét az esküdt polgárok között tevékenykedtek, de többször fordulnak elő a város *senator*aiként is.²² Fontos szerepe volt az ügyek vitelében a városi nótáriusnak, aki a városkönyvet és a törvénykezési jegyzőkönyveket vezette, de ő jegyezte le a bíró előtt folyó különböző jogügyleteket és végrendeleteket is.²³

A mezőváros bíróját többnyire év elején, vélhetőleg vízkereszt környékén választották,²⁴ és érvényben maradt az a korábbi rendelkezés is, hogy egymást követő évben nem lehetett ugyanaz a személy a bíró, de a jól teljesítő városvezetőt egy év eltelte után újraválaszthatták.²⁵ A főbíró munkáját kisbíró segíthette.²⁶ Az általunk ismert főbírák közül a legtöbbször Németi Mészáros Mártont választották újra, aki öt ízben állt a város élén.²⁷ Róla jegyezték fel a városi jegyzőkönyvek, hogy a város levéltárának 1599-es pusztulása miatt a statútumok értelmében a városi tanács felelősségre vonta, de az akkor már halálos beteg – bizonyára a súlyos székelytől is nyomasztott – városvezető már nem tudott felelni a történetekért.²⁸ A bíró családjának későbbi sorsa Gyulafehérvár pusztulásának is

¹⁷ Gyógyi Péter, Mészáros/Németi Márton, Vajda Ferenc, Nyíró István, Csányi Ferenc, Betlen/Szabó László, Mészáros Gergely, Mészáros Bertalan, Kovács János, Lippai Szűcs/Siska János, Nyíró János, Baranyai Szabó István. Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Hivatala (= KvNlt) Beszterce város lt. Nr. 5435.; Batthyaneum VI. 42. sz.; MNL OL F 3. C. 36., D. 7., D. 9., Hh. 79.; MNL OL F 4. Cista 4. Fasc. 5. Nro. 61. és F 4. Cista 5. Fasc. 1. Nro 61., valamint Comit Alb. Cista 4. Fasc. 5. Nr. 63.; ErdKirKv VII/3. 94. 192. sz.; ErdKápjkv VIII/1. 111. 268. sz., 166–167. 441. sz., 169–170. 451. sz., 253–254. 676. sz., 274. 743. sz.; GyfVJkv 18–19., 22–24., 26–27.; Szamosközy István: *Erdély története (1598–1599, 1603)*. H. n. 1977. 293.

¹⁸ GyfVJkv 37.

¹⁹ MNL OL F 4. Comit. Alb. Cista 5. Fasc. 1. Nr. 51.

²⁰ MNL OL F 3. D. 7.; ErdKápjkv VIII/1. 274. 743. sz.; MNL OL F 4. Cista Alb. Cista 4. Fasc 5. Nr. 30.; GyfVJkv 29.

²¹ GyfVJkv 31.

²² Pl. Bányai András 1578-ban bíró, 1581-ben *senator*. KvNlt Bethlen cs. keresdi lt.; ErdKápjkv VIII/1. 116. 286. sz.; Nyíró/Szabó János 1598-ban bíró, 1600-ban esküdt polgár. GyfVJkv 27.

²³ GyfVJkv 4., 10–11.

²⁴ GyfVJkv 22., 26–27.

²⁵ A bírák évenkénti váltakozása 1556-tól kezdve a 17. század elejéig kimutatható. Gálfi: Az egyházi javak, 27.; GyfVJkv 18–27.

²⁶ GyfVJkv 30., 250.

²⁷ 1581, 1588, 1592, 1596 és 1599 folyamán.

²⁸ GyfVJkv 38–39.

hű tükre. A tizenöt éves háborúnak a város szempontjából is legsötétebb időszakában Mészáros Márton egyetlen leánya, Anna mostohaanyja gondozásába került.²⁹ Az 1603-ban bekövetkező pusztulás és menekülés során³⁰ az árva és mostohája a városi polgárság maradékával eljutott ugyan Karánsebesbe, de ott a már súlyosan beteg leány meghalt.³¹ Az elhalt bíró vagyonaért 1604-ben pereskedtek hozzátartozói, ám az özvegye és atyafiai közötti perpatvarból csupán annyi bizonyos, hogy az értékek nagy része odaveszett, és kétszáz kalangya búzája a mezőn maradt betakarítatlanul.³²

A mezőváros leköszönő bírása rendszerint január folyamán adott számot előző évi tevékenységéről, és adta át a városi levéltárat, valamint a városi magisztrátus hatalmát jelképező két pалlost utódjának.³³ A város levelesládája tartalmazott egy vörös hártyába kötött könyvet, amelyet Kovács András Gyulafehérvár városkönyvével azonosított,³⁴ egy „öreg bogláros fekete könyvet”,³⁵ amely a városi statútumokat foglalhatta magában, egy *Decretumot*, azaz Werbőczy István *Tripartitumát*, olyan fontos privilégiumokat, mint a város vásáraitól és a városi szántóföldekről szóló kiváltságokat,³⁶ és „ezek mellett valami prothoculumokat”, amely a törvénykezési jegyzőkönyveket takarhatja.³⁷

A törvénykezés helyének a 16. század második felében a város külső piacterén elhelyezkedő tanácsháznak kellett lennie.³⁸ A szakirodalomban körvonalazódó vélemények ellenére³⁹ úgy gondoljuk, hogy Szeben,⁴⁰ Brassó⁴¹ és Kolozsvár⁴² mintájára – amelyeknek közösségei a 15–16. század folyamán alakítottak ki vagy vásároltak a városvezetésnek székhelyet – Gyulafehérvárnak is rendelkeznie kellett a 16. században vagy legalább annak második felében egy ilyen házzal. Az idézett oklevélben szereplő „város háza” tehát a tanácsház, és nem a mezővárosra visszazállt magtalanul elhunyt polgár háza volt, ahogyan esetleg a szövegből ki lehetne olvasni, hiszen ez a földesúrra, azaz a fejedelemre és

²⁹ GyfVJkv 47., 65.

³⁰ Szamosközy: *Erdély története*, 293–322., 381–392., 405–416.; GyfVJkv 5–6.

³¹ GyfVJkv 47.

³² Uo. 65.

³³ Uo. 27.

³⁴ Uo. 3–5.

³⁵ Uo. 27.

³⁶ Uo. 26–27.

³⁷ Uo. 27.

³⁸ 1590. november 8. „domus huius civitatis nostrae”. ErdKirKv VII/3. 353. 1298. sz.

³⁹ GyfVJkv 8.; Pécs története II. A püspökség alapításától a török hódításig. Főszerk. Vonyó József. Pécs, 2015. 188.

⁴⁰ Emil Sigerus: *Nagyszeben város krónikája 1100–1929*. Nagyszeben, 2006. 16. Idézi Derzsi Júlia: *Párhuzamos életrajzok: Thomas Bomelius és Mathias Fronius*. In: *Hivatalnok értelmiség a kora újkori Erdélyben*. Szerk. Bogdándi Zsolt – Fejér Tamás. Kolozsvár, 2017. (Erdélyi Tudományos Füzetek 286) 47. 26. jegyz.

⁴¹ Gernot Nusbacher: *Das Kronstädter Rathaus*. Kronstadt, 1996. 1–26.

⁴² Kovács András: *Kolozsvár városképe a XVI–XVII. században*. In: *Kolozsvár 1000 éve*. Szerk. Dáné Tibor Kálmán et al. Kolozsvár, 2001. 47.; Flóra Ágnes: *Jelkép, erény, reprezentáció. A kora újkori Kolozsvár tanácsháza mint a városvezetés egyik reprezentációs színtere*. In: *Liber discipulorum. Tanulmányok Kovács András 65. születésnapjára*. Szerk. Kovács Zsolt – Sarkadi Nagy Emese – Weisz Attila. Kolozsvár, 2011. 150–151.; Flóra Ágnes: *Symbols, Virtues, Representation. The Early Modern Town Hall of Kolozsvár as a Medium of Display for Municipal Government*. *Hungarian Historical Review* 1 (2012) 5–6.

nem a mezővárosra szállt volna vissza.⁴³ A feltételezést erősíti, hogy a Gyulafehérvár közelében fekvő, jóval kisebb lakosságú Sárd mezőváros is rendelkezett 1583-ban tanácsházzal,⁴⁴ amely a település főterén állott.⁴⁵

Az imént leírt városvezetés joghatósága csupán a polgári réteg tagjai felett érvényesült maradéktalanul, mivel a székváros társadalmának a mezővárosi polgárság csupánca egy része volt. A település társadalmi rétegeinek legpontosabb leírását maguk a város vezetői adták meg 1604-ben. Ekkor a városkönyvbe bejegyzett szöveg szerint a kortársak is világosan elkülönítették a „nömös és városi és darabanti rendet”, azaz a nemességet, az udvar szolgálatában álló katonaságot és a mezővárosi polgárságot. A „városi rend”-en belül pedig különbséget tettek a fertályok lakói és „az maiorbeli oláh atyafiak” között.⁴⁶

A mezőváros területén e három réteg lakói vegyesen laktak,⁴⁷ s bár a várnegyed területén a nemesség volt túlsúlyban, a polgárok és katonák is bírtak ingatlannal a falakon belül.⁴⁸ Amint már a fentiek során is írtuk, a külső főtéren az udvari nemesség, az udvari katonaság és a mezővárosi polgárság tehetősebb tagjai igyekeztek házhoz jutni. Kérdés, hogy valóban tehetősek voltak-e, s ha igen, mennyire. Erre világos választ akkor kapunk, ha összehasonlítjuk a város különböző területén álló házak árait. A vizsgálat eredménye azt mutatja, hogy a városi ingatlanok árai nemcsak térben, de időben is változtak, mivel az 1560-as években jóval olcsóbban lehetett házat, telket stb. vásárolni, mint az 1590-es években. 1568-ban Gárdonyi Ferenc egykori dékánkanonok háza a falakon belül álló várnegyedben 95 forintot ért.⁴⁹ Ugyancsak a falakon belül, Kovacsóczy Farkas és Boronkai László házainak szomszédságában egy másik kanonokház 1581 előtt (Báthory Kristóf halála előtt) 150 forintért kelt el, de 1583-ban már 200 forintért adták tovább egy másik vőnök.⁵⁰ 1591-ben az imént említett Boronkai László házát testvére, Boronkai János vizaknai sókamarás 800 forinton adta el Jósika István kamarásnak és majdani kancellárnak, úgy, hogy a hozzá tartozó *alodiumot* és réteket nem adta vele, a ház tehát tartozékostól mintegy 1000 forintot érhetett.⁵¹ 1597-ben Lencsés György fiai a vár területén levő házukat 700 forinton adták el Brassó városának.⁵²

Kolozsvár, Szamosközy István szavaival: „Erdély első és leghíresebb városának”⁵³ főterén ugyanebben az időszakban egy ház 1500 forintot ért, rokonok között, egy másik

⁴³ Pl. Sipos István egykori bíró háza családja kihalása után nem a város tulajdonába, hanem a fejedelmi kincstár birtokába jutott 1602. előtt. ErdKirKv VII/3. 474. 1806. sz.

⁴⁴ „domus publica eiusdem oppidi”. KvNlt Függőpecsétés okl. gyűjteménye Nr. 130.; ErdKirKv VII/3. 137. 389. sz.

⁴⁵ „in theatro oppidi”. KvNlt Függőpecsétés okl. gyűjteménye Nr. 130.

⁴⁶ GyfVjKv 32.

⁴⁷ Erdősi Péter: Udvar a városi térben: hatalom és házbirtoklás a 16. század végi Gyulafehérváron. In: *Művészet és mesterség. Tiszteltető kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*. Szerk. Horn Ildikó et al. Bp., 2016. 192–195.

⁴⁸ ErdKirKv VII/3. 368–369. 1356. sz.; MNL OL F 4. Comit Alb. Cista 4. Fasc. 5. Nr. 46.; KvNlt Beszterce város lt. Nr. 5435.

⁴⁹ MNL OL F 4. Comit. Alb. Cista 4. Fasc. 5. Nr. 33.

⁵⁰ ErdKápjKv VIII/1. 138. 355. sz.

⁵¹ ErdKápjKv VIII/1. 308. 829. sz.

⁵² MNL OL F 4. Comit. Alb. Cista 5. Fasc. 1. Nr. 39.

⁵³ Szamosközy: *Erdély története*, 380.

1053 forint volt, ugyancsak rokonok között.⁵⁴ Az általunk ismert legmagasabb árat, erdélyi viszonylatban szinte csillagászatának számító összeget a főtéren álló Wolphard–Kakas házáért fizették 1602-ben, amikor 3700 forinton kelt el.⁵⁵

Az ingatlanok értéke Gyulafehérváron városrészekről függően, a várnegyeden kívül a következőképpen változott a 16. század végén: 1594-ben Imrefi Máté aludvarbíró mentesített⁵⁶ házát a Lippa utcában 150 forintért vette.⁵⁷ 1597-ben a később szép hivatali pályát befutott Ajtonyi Jakab deák,⁵⁸ aki ekkor még lippai harmincados volt, 100 forintért tett szert egy ugyancsak Lippa utcai házra „udvarostol kertesteol” Fejérvári István tartozása miatt.⁵⁹ 1598-ban Kaproncai Márton *viceprovisor* a Temető utcában levő házat berendezésével együtt⁶⁰ csupán 19 forinton vásárolta Trombitás Demeter udvari *familiáristól*, igaz, ez a ház volt az utcában az utolsó, utána már csak kertek következtek.⁶¹ 1601-ben Zákány Gábor *requisitor* a Vinci utcában Petru Cercel havaselvi vajda özvegyének, Stanca asszonynak nemesi, kőből épült udvarházát 200 forintért vásárolta meg.⁶² Ez a tágas és több melléképületet magában foglaló telek és ház a későbbiekben, talán már két évre rá elpusztult, és köveit Bethlen Gábor fejedelem elhordatta a város bástyájának építéséhez.⁶³

A külső piactéren álló házak közül Mindszenti Benedek 1591-ben 500 forintot vette meg házát Károlyi Istvántól.⁶⁴ Ugyancsak a külső piactéren Sárdi Miklósnak, a város ügyvédjének háza, amely azelőtt Igeni Gergely egykori főbírónak volt a lakhelye,⁶⁵ a hozzá tartozó szőlőkkel együtt az ügyvéd 700 forintos tartozása miatt jutott 1585 után Boronkai János sókamarás kezére.⁶⁶ A mellette álló házat, amely Gyulafehérvár egy másik főbírájának, Sipos Istvánnak volt a tulajdona, özvegye: Gyulai Zsófia két szőlővel együtt 647 fo-

⁵⁴ KmFJkv X/1. 118. 318. sz., 120. 325. sz.

⁵⁵ MNL OL Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak, a Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára F 15. Protocollumok (= F 15.) XV. 148.; Kovács: Kolozsvár városképe, 55–59.

⁵⁶ Egy ház mentesítése vagy nemesítése főképp anyagi haszonnal járt tulajdonosára nézve, és jelentése időszakonként változott. 1571-ben János Zsigmond fejedelem egykori kanonokházát adományozott hívének, Székesfehérvári András deáknak kiváltságaival és szabadságaival együtt, amelyekkel már azelőtt rendelkezett, és amelyet mind egyházi, mind világi birtokosai egyaránt élveztek. Később az oklevelekben pontosan meghatározták, hogy a fejedelmek mi alól mentesítették a kiváltságolt ház lakóit. Ez lehetett hadbeszállásolás alóli mentesség, rendes és rendkívüli adó elengedése a ház lakóinak, polgári szolgálatok alóli felmentés és mindez együttvéve is. MNL OL F 3. D. 26., D. 7., D. 46.; KVNlt Beszterce város lt. Nr. 5430.

⁵⁷ MNL OL F 4. Comit. Alb. Cista 4, Fasc. 5, Nr. 70.

⁵⁸ Gálfi Emőke: Bethlen Gábor hitelezője, Ajtonyi Jakab deák. In: *A magyar arisztokrácia társadalmi sokszínűsége, változó értékek és életviszonyok*. Szerk. Papp Klára – Püski Levente. Debrecen, 2013. 115–126.

⁵⁹ Minthogy Fejérvári ekkoriban éppen háborúba készült, Ajtonyitól kapott egy sisakot is. MNL OL P 565. évrendezett iratok.

⁶⁰ Az oklevél végén magyarul fűzték hozzá a latin szöveghez: „Megengette az aztalt és a fogasokat és az padokat.”

⁶¹ MNL OL F 3. D. 52.

⁶² MNL OL F 4. Comit. Alb. Cista 4, Fasc. 5, Nr. 40.

⁶³ Gálfi Emőke: *A gyulafehérvári hiteleshely levélkeresői (1556–1690)*. Kolozsvár, 2015. (Erdélyi Tudományos Füzetek 283) 74.

⁶⁴ ErdKirKv VII/3. 401–402. 1487. sz.

⁶⁵ MNL OL F 4. Comit. Alb. Cista 5, Fasc. 1, Nr. 61.

⁶⁶ ErdKápjkv VIII/1. 146–147. 384. sz.; ErdKirKv VII/3. 474. 1806. sz.

rintért adta el 1589-ben.⁶⁷ A számadatok tehát azt mutatják, hogy a külső város főterének házai árakat tekintve esetenként utolérték a vár területén állókat. Hogy tágasságukat tekintve sem maradhattak el sokkal mögöttük, bizonyítja Szamosközy István leírása Szabó/Nyíró, másként Fületlen István városi patrícusnak (1586-ban főbíró)⁶⁸ a Szent Mihály kapu közelében álló házáról. A történetíró erről állítja, hogy 1603 áprilisában, mielőtt Bethlen Gábor későbbi fejedelem megostromolta a várat, 50 trák, azaz rác gyalogosát búj-tatta el benne.⁶⁹ A ház eszerint elég tágas volt ahhoz, hogy itt 50 ember észrevétlenül meghúzhassa magát.

A külső főtéren házai szorosan egymás mellett álltak, Szamosközy István szerint „leg-többnyire azonos közfal kötötte össze”⁷⁰ őket. A mezővárosi polgárságból csak a legtehe-tősebbek juthattak itt ingatlanhoz, s e réteg tagjai és a városi magisztrátust adó csoport között nagy az átfedés. A gyulafehérvári főbírák neveit kisebb-nagyobb hézagokkal 1563-tól kezdve ismerjük. Ezt olykor kiegészítik az esküdekről, illetve a *consulokról* és *senato-rokról* szóló információk. 1563-tól kezdődően 1600-ig 18 bíró neve ismert,⁷¹ ezek közül kilencnek állt a háza a külső főtéren,⁷² egynek pedig a falakon belül.⁷³ További háromról tudjuk, hogy két ingatlannal rendelkezett a külső főtéren vagy annak közvetlen köze-lében.⁷⁴

Az imént leírt réteg képviselőiről akkor alkothatunk teljesebb képet, ha az egyes sze-mélyekről is kézzelfogható adatokkal szolgálunk. Az alábbiakban Gyulafehérvár polgári rétegét egy gyulafehérvári polgárosszony személyén keresztül fogjuk bemutatni. Az asszonyt, aki eredetileg nem is gyulafehérvári, hanem kolozsvári származású volt,⁷⁵ Pécsi Annának hívták. A neve alapján azonban ősei nem voltak tősgyökeres kolozsvári polgárok, hanem Pécs városából jöttek Erdélybe. Az asszony nem származott rossz családból, Pécsi

⁶⁷ MNL OL F 4. Comit. Alb. Cista 5. Fasc. 1. Nr. 52.

⁶⁸ ErdKápjkv VIII/1. 166–167. 441. sz.

⁶⁹ Szamosközy: *Erdély története*, 297.

⁷⁰ Szamosközy: *Erdély története*, 317–318.

⁷¹ Székely Máté, Szabó János, Sipos István, Szász Márton, Ötvös András, Igeni Gergely, Bányai András, Gyógyi Péter, Mészáros/Németi Márton, Vajda Ferenc, Nyíró István, Csányi Ferenc, Betlen/Szabó László, Mészáros Bertalan, Kovács János, Lippai Szűcs/Siska János, Nyíró János, Baranyai Szabó István. *Programm des ev. Untergymnasiums und der damit verbundenen Lehranstalten in Mühlbach am Schlusse des Schuljahres 1888/89*. Hermannstadt 1889. 95., Binder Pál hagyaték. EME Kézirattára; SzNlt. Szebeni magisztrátus lt. Seria U. IV. Nr. 1123.; KvNlt Törzsgyűjtemény 57. sz.; Gyulay-Kuún cs lt. nr. 216.; Beszterce város lt. Nr. 5435. és Bánffy cs lt. Fasc. 61. Nr. 2.; Román Nemzeti Levéltár Hunyad Megyei Hivatala, Dévai lt. Oklevélgyűjtemény IX. 9.; Batthyaneum VI. d. 42. sz.; MNL OL F 3. C. 36., D. 7., D. 9., Hh. 79.; MNL OL F 4. Cista 4. Fasc. 5, Nr. 61. és F 4. Cista 5. Fasc. 1. Nr. 61. és Comit. Alb. Cista 4, Fasc. 5, Nr. 63.; ErdKirKv VII/1. 49. 96. sz., 75. 222. sz.; ErdKirKv VII/3. 94. 192. sz.; ErdKápjkv VIII/1. 111. 268. sz., 166–167. 441. sz., 169–170. 451. sz., 253–254. 676. sz., 274. 743. sz.; GyfVjkv 18–27.; Szamosközy: *Erdély története*, 293.

⁷² Sipos István, Igeni Gergely, Pontyos Ferenc (lippaiak bírja), Csányi Ferenc, Szabó/Nyíró István, Bethlen/Szabó László, Baranyai Szabó István, Szilágyi Nyíró János, Mészáros Gergely. GyfVjkv 18–19., 22., 29–30., 180.; ErdKápjkv VIII/1. 226. 594. sz., 318–319. 866. sz., 344. 936. sz.; ErdKápjkv VIII/2. 26. 39. sz.; MNL OL F 4. Comit. Alb. Cista 5. Fasc. 1. Nr. 52. és 61.

⁷³ Lippai Szűcs/Siska János. ErdKápjkv VIII/2. 47–48. 117. sz.

⁷⁴ Csányi Ferenc, Szabó/Nyíró István, Bethlen/Szabó László. ErdKápjkv VIII/1. 146–147. 384. sz., 318–319. 866. sz., 344. 936. sz.; ErdKápjkv VIII/2. 26. 39. sz.; ErdKirKv VII/3. 251–252. 877. sz., 402. 1488. sz.

⁷⁵ ErdKirKv VII/3. 351–352. 1290. sz.

István kolozsvári ötvös leánya volt,⁷⁶ aki az ötvösmesterség mellett⁷⁷ a kolozsvári kamara élén is állt 1566-ban.⁷⁸ Pécsi Anna Gyulafehérvárra ment férjhez, 1609 után bekövetkezett haláláig öt férjét ismerjük, többségük a gyulafehérvári vezető városi réteg tagja volt.

Első férje, lippai Borbély Benő Boldizsár, 1571-ben a város esküdtjeinek egyike.⁷⁹ Mint a neve is mutatja, Lippáról származó borbélymester volt, és egyáltalán nem kizárt, hogy lippai menekültként érkezett a városba, sőt az sem, hogy a lippaiak önkormányzatának is tagja volt 1571 előtt. Pécsi Anna fia, a később szép hivatali pályát magaénak tudható Benő Mihály ettől az első férjétől született. A következő férj az ugyancsak borbélymesterséget űző és ugyancsak nem erdélyi származású békési Borbély Harcsás János lett. Harcsás János 1586-ban volt tagja a városi esküdtek testületének,⁸⁰ és még ebben az évben, vagy legkésőbb a következő esztendő elején meghalt,⁸¹ bizonyára az ekkor dúló pestisben.⁸² Elég tehetős volt ahhoz, hogy a város külső főterén vásároljon házat, amelyet Pécsi Anna örökölt, és 1589-ben fiának: Benő Mihálynak vallott.⁸³ Ebben az időpontban azonban az asszony már harmadjára is özvegyi sorba jutott. Harmadik férje a wittenbergi és genfi egyetemeket járt Laskai Csókás Péter volt.⁸⁴

Laskai Csókás Péter az erdélyi művelődéstörténet ismert alakja.⁸⁵ A Baranya megyei Laskóról származott, amint azt mindig is hangsúlyozta névhasználatával: Petrus Mone-dulatus Lascovius Barovius/de Barovia. Nagyon valószínűnek tartjuk, hogy iskolai éveit a 16. század derekára már protestánsná vált szülővárosában, Laskón kezdte. A település lelképásztoraként ekkoriban, egész pontosan 1555-ben, Szegedi Kis István is megfordult, akinek itteni ténykedéséről Hans Dernschwam tudósít, hangsúlyozva nem mindennapi képzettségét.⁸⁶ Laskó mezőváros ebben az időben Baranya megye egyik tehetős települése volt, melynek jó színvonalú iskoláját Marc' Antonio Pigafetta 1567-es leírásából ismerjük.⁸⁷ Laskai 1578 előtt peregrinált először külföldi egyetemre. 1578-ban a wittenbergi egyetem diákja, 1580-ban viszont már Erdélyben, a marosvásárhelyi iskola rektora volt. 1581-ben Fogarason tartózkodott mint meghívott lelkész, és még ugyanabban az évben ismét külföldre ment, 1585-ig két ízben is. Megfordult Wittenbergben, Genfben, Itáliában

⁷⁶ KmFJkv X/1. 278. 790. sz.

⁷⁷ Flóra Ágnes: Kolozsvári ötvösregesztrum (1554–1790). *Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlemények*. Bp., 2003. 29.

⁷⁸ Bunta Magdolna: *Kolozsvári ötvösök a XVI.–XVIII. században*. Bp., 2001. (Bibliotheca Humanitatis Historica XVII) 59.

⁷⁹ MNL OL F 4. Comit. Alb. Cista 4. Fasc. 5. Nr. 61.

⁸⁰ ErdKápjkv VIII/1. 169–170. 451. sz., 175–176. 465. sz.

⁸¹ 1586. szeptember 25-én még élt, de 1587. október 4-én Anna asszony már következő férje, Laskai Csókás Péter után is megözvegyült. MNL OL F 3. I. 51. és ErdKápjkv VIII/1. 193. 520. sz.

⁸² *Monumenta Antiquae Hungariae* I–II. Ed. Ladislaus Lukács. Rome, 1976. II. (1580–1586) 966–972.

⁸³ ErdKápjkv VIII/1. 226. 594. sz.; ErdKirKv VII/3. 251–252. 877. sz.

⁸⁴ ErdKápjkv VIII/1. 193. 520. sz.

⁸⁵ Személyéről a legújabb összefoglalás könyvészettel: Szabó András: *Coetus Ungaricus. A wittenbergi magyar diákság 1555–1613*. Bp., 2017. 184–185.

⁸⁶ „Laskón művelt evangélikus lelkészre találtunk” – írja a mindig kritikus Dernschwam. Szakály Ferenc: *Mezőváros és reformáció. Tanulmányok a magyar polgárosodás kérdéséhez*. Bp., 1995. 99–100.

⁸⁷ *Hogyan éltek elődeink? Fejezetek a magyar művelődés történetéből*. Szerk. Hanák Péter. Bp., 1980. 53.

és Franciaországban.⁸⁸ Hazatérte után, 1586-ban Gyulafehérváron lett lelkész, ekkor vette feleségül Pécsi Annát. A házasság mindössze egy évig tarthatott. Laskai Csókás 1587. október 4. előtt fiatalon halt meg,⁸⁹ személye mégis fontos mérföldkő lehetett mind az asszony, mind fia, Benő Mihály életében. Ugyanis nem zárható ki, hogy ő terelte mostohafiát a *litterátus* pálya irányába, és az sem, hogy könyvtárát, vagy annak egy részét, amelyből tíz kötetet ismer a szakirodalom,⁹⁰ Benő Mihály örökölte. A fiú későbbi életútja ismeretében azonban érthető, hogy Laskai özvegye eladogatta néhai férje könyveit,⁹¹ és az sem valószínű, hogy a felívelő hivatali pálya elnyerte volna a jezsuitákkal hitvitázó mostohaapa⁹² osztatlan elismerését. Benő Mihály ugyanis rövid gyulafehérvári hivatalnokoskodás után, amikor is a nagyobb kancellária íródeákja volt (1589),⁹³ Báthory András bíboroshoz csatlakozott, katolizált,⁹⁴ és a főúr belső körének tagjává vált. 1591-ben titkáráként, később (1599) komornyikjaként tűnik fel forrásainkban.⁹⁵ A titkári állás azonban nem a bíboros folyó ügyeinek intézését jelentette, hanem a lengyelországi miechówi kolostor kancelláriájának irányítását, ahol Báthory András volt az ágostonos szerzeteseket tömörítő rendház prépostja.⁹⁶ Szolgálatait a konvent és maga Báthory András 1598-ban a kolostor tulajdonában levő Kamenczicze nevű falu soltsézi tisztségével és több jószág adományozásával honorálta, amelynek Benő vélhetőleg 1600-ban is birtokában volt, ekkor íratta át ugyanis az oklevelet a kolozsmonostori konventtel mostohaapja, Szabó/Nyíró István.⁹⁷

Amint a fenti adatokból kitetszik, Pécsi Anna harmadik férje halála után ismét férjhez ment. 1590 körül a székváros egyik legbefolyásosabb polgárcsaládjának számító Betlen Szabó/Nyíró család István nevű tagjának lett a felesége. Ebből a családból származott Betlen Szabó László, aki 1589-ben a város főbírája volt, és Báthory Zsigmond megnevezte 1591-ben,⁹⁸ de ugyancsak ennek a családnak volt tagja Betlen Anna is, aki a későbbiekben Abrudbányai Fodor Pálnak, Bethlen Gábor fejedelem fő aranybevéltőjének lett a felesége.⁹⁹ Pécsi Anna negyedik férje, Betlen Szabó/Nyíró István 1586-ban volt a város bírása,¹⁰⁰ 1590-ben már nemesként szerepel,¹⁰¹ és azonos azzal a Szabó, másként Fületlen

⁸⁸ Fejér Tamás: A fogarasi partikuláris iskola fejedelemségkori rektorai. *Erdélyi Múzeum* 72 (2010) 3–4. f. 110–111.

⁸⁹ ErdKápjkv VIII/1. 193. 520. sz.

⁹⁰ Dankanits Ádám: Laskai Cs. Péter könyvei. *Lymbus. Művelődéstörténeti Tár 2.* Szeged, 1990. 34.

⁹¹ „Anno 88. Erat hic liber Cuiusdem Petri Laskai viri satis docti tametsi Juvenis. Qui fato nidesperato cedens, ab uxore illius relicta Emptus est florenis quattuor.” Dankanits: Laskai, 33–34.

⁹² Szabó: *Coetus Ungaricus*, 184.

⁹³ ErdKirKv VII/3. 253. 884. sz., 296. 1074. sz.

⁹⁴ 1598-ban kelt adománylevele kiemeli katolikus voltát. MNL OL F 15. XV. 20r–26v.

⁹⁵ ErdKápjkv VIII/1. 318–319. 866. sz.; *Szamosközy István történeti maradványai. 1542–1608.* Kiad. Szilágyi Sándor. Bp. 1880. (Magyar Történelmi Emlékek IV) 91.

⁹⁶ Horn Ildikó: *Báthory András.* Bp., 2002. 58., 81.

⁹⁷ MNL OL F 15. XV. 20r–26v.

⁹⁸ ErdKápjkv VIII/1. 253–254. 676. sz.; ErdKirKv VII/3. 420–421. 1577. sz.

⁹⁹ MNL OL F 3. D 62. és I. 89.; ErdKápjkv VIII/2. 21. 23. sz.

¹⁰⁰ ErdKápjkv VIII/1. 166–167. 441. sz., 169–170. 451. sz.

¹⁰¹ ErdKápjkv VIII/1. 288–289. 787. sz.

Istvánnal,¹⁰² akiről fentebb már írtuk, hogy Szamosközy leírása alapján 50 katona fért el a házában. A történetíró szerint azért volt a csúfneve Fületlen, mert „valami verekedés alkalmával a fél fület elvesztette”.¹⁰³ Ő volt az a városvezető, aki 1603 áprilisában a várost a Székely Mózes előhadait vezető fiatal parancsnok (később fejedelem) Bethlen Gábor pártjára vonta, és emiatt még ugyanabban az évben a fejedelem csatavesztése után menekülni volt kénytelen.¹⁰⁴

Betlen Szabó Istvánnak a fentiek során említett házában kívül még volt egy háza a város külső főterén, és Anna asszony is két házzal rendelkezett ugyanitt. A család vagyoni állapotát jól szemlélteti egy 1591-ből származó oklevél, amelyben Pécsi Anna és fia, Benő Mihály elosztották egymás között javaikat. A házakat egymás között úgy osztották, hogy közben elcserélték őket, bizonyára azért, mert az asszony birtokába jutó ház szomszédja a már említett Betlen Szabó László (Anna asszony sógora) tulajdonában volt, azon túl pedig éppen újdonsült férje, Fületlen István háza állt. Ekkor az asszony és fia a főteri házakon kívül még két szőlővel is rendelkezett, továbbá nem elhanyagolható mennyiségű arany- és ezüstművel. Az ingóságok között felsoroltak összesen 13 darab aranygyűrűt (ametiszttel, türkizzel, jáspissal és agátkövekkel, továbbá kámeákkal), és 6,7 márkányi ezüstartágyat (kupákat, öveket, kanalakat stb.), amely mintegy 1,5–2 kg-nak felel meg. A javak közel egyenlő módon kerültek elosztásra.¹⁰⁵

Szabó Fületlen István és bizonyára családja is a Karánsebesre menekülő városi lakosság között volt 1603 júliusának végén.¹⁰⁶ Ezután a forrásokban nyoma vész, Anna asszony 1609-ben egy Nagy Miklós nevű nemes felesége volt.¹⁰⁷ Ez az utolsó adatunk róla.

Pécsi Annának minden jel szerint csupán egyetlen fia volt, s bár születendő gyermekeiről is említést tesznek az e korszakban kelt oklevelek, későbbi források ezek létét nem erősítik meg. Az előkelő polgárcsaládokra jellemző kevés gyermek vállalása¹⁰⁸ nem csupán Pécsi Anna esetében érhető tetten a gyulafehérvári városvezető réteg tagjainál. A fentiek során Németi Mészáros Márton főbíró esetében is láthattuk, hogy egy leánya volt több házasságából.¹⁰⁹ Ugyanez elmondható Gyógyi Péterről is, aki két ízben volt a város főbírája.¹¹⁰ Özvegyének 1586-ban kelt végrendeletéből tudjuk, hogy házát, házhelyét, ezüst és arany ékszereit, továbbá minden ingóságát egyedüli leányára, Annóra hagyta.¹¹¹

¹⁰² A számos Gyulafehérváron lakó Szabó István közül Betlen Szabó/Nyíró István és Fületlen István azonosságát éppen Pécsi Anna személyén keresztül sikerült megállapítani. ErdKápjkv VIII/2. 75. 226. sz.

¹⁰³ Szamosközy: *Erdély története*, 293.

¹⁰⁴ Uo. 293–306., 377., 388.

¹⁰⁵ ErdKirKv VII/3. 402. 1488. sz., 420–421. 1577. sz.; ErdKápjkv VIII/1. 318–319. 866. sz.

¹⁰⁶ Szamosközy: *Erdély története*, 388.

¹⁰⁷ ErdKápjkv VIII/2. 75. 226. sz.

¹⁰⁸ A jelenségről Kubinyi András konkrét adatokkal is szolgál a Jagelló-korszakból: 80 budai polgár adatait összegyűjtve kimutatta, hogy közülük 24 gyermektelenül halálozott el, összesen 115 gyermekkel rendelkeztek, amelyből csupán 59 volt nagykorú, és a továbbiakban mindössze 8 unokáról lehet tudni. Kubinyi András: Budai és pesti polgárok családi összeköttetései a Jagelló-korban. *Leváltári Közlemények* 37 (1966) 233.

¹⁰⁹ GyfVjKv 47.

¹¹⁰ 1579-ben és 1583-ban. MNL OL F 3. C. 36.; Batthyaneum VI. d. 42. sz.; ErdKirKv VII/3. 94. 192. sz.

¹¹¹ MNL OL F 3. I. 51.

A fentiekben bemutatott Betlen Szabó család több tagjáról is kiderült, hogy szolgálatai jutalmaként nemességet nyert. Az udvar közelsége, az itt forgó nemesi réteg bizonyára nem csupán követendő minta volt, hanem érvényesülési lehetőséget is kínált a mezővárosi társadalom minden rétege számára. Emellett komoly pénzügyi előnnyel is járt mind a személy nemesítése, mind pedig háza mentesítése a különböző adónevek és szolgáltatási formák alól. A 16. század második felében tevékenykedő főbírák közül ötről (27,5 százalék) tudjuk,¹¹² hogy nemességet nyert,¹¹³ ezek közül kettő a későbbiekben az udvarbírói ítélőszék ülnökei között kapott helyet.¹¹⁴ Olykor a mesterségek ügyes gyakorló munkájuk jutalmául is nemességet kaptak. A mezőváros e lakóiról jelentette ki Szamosközy István, hogy „alacsony származásuk foltját már rég letörölvén, a nemesek rendjébe emelkedtek, és a természetjogból eredő teljes szabadságukat visszanyerték”.¹¹⁵

¹¹² Sipos István, Bethlen Szabó/Nyíró István, Betlen Szabó László, Lippai Szőcs/Siska János, Baranyai Szabó István.

¹¹³ MNL OL F 4. Comit. Alb. Cista 5. Fasc. 1. Nr. 61.; ErdKirKv VII/3. 420–421. 1577. sz.; ErdKápjkv VIII/1. 288–289. 787. sz.; ErdKápjkv VIII/2. 47–48. 117. sz., 60. 171. sz., uo. 172. sz.

¹¹⁴ Lippai Szőcs/Siska János, Baranyai Szabó István, utóbbi az udvarbírói ítélőszék írnoka is évekig. ErdKápjkv VIII/2. 41–42. 97. sz., 52–53. 138. sz.

¹¹⁵ Szamosközy: *Erdély története*, 293.

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: 224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erzsebet@btk.mta.hu, terjesztes@mta.btk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznaponként 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: 06 30 203 1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely hírlapkézbesítő
postahivatalnál.

Ára: 1000 Ft

Előfizetőknek: 850 Ft

